

Szekér Endre

Baka István testamentuma

... mert ami volt, annak más távlatot ad a halál
már... (Radnóti Miklós)

„Halálhírekben gazdagodó nemzedékről” írt Thinsz Géza, a távoli Stockholmban, aztán ránk tekintve még messzebről a mennyei Thinsz cukrászda teraszáról. Költeszetünk különös időbeliségét kell észrevennünk: hirtelen egymás mellé kerül a versben az élet és a halál, váratlanul más „távlatot ad a halál már” – mint Radnóti írta –, a korábban élő költő versei másképpen szólnak hozzánk a költői személyiség halálba hullása után. Az olvasó pedig elveszti fogódzóit ebben a rákényszerített időjátékban, mikor olvassa úgy a verset, mint kortárs-barát üzenetét, és mikor kénytelen a maga megállapításaiban is múlt időre változtatni a jelen időt. Vagy egyáltalán indokolt-e a közelmúltban elhunyt költő-barátokat *másképpen* látni-olvasni, mint előbb, meg kell-e szakítani a levelezést velük, várjuk-e újabb verseiket, képeslapjukat, üzenetüket?... Elbizonytalanodásunk egyik oldalról a szekszárdi temető fája közelmúltja, Baka István kérelhetetlen-kegyetlen halála. Hisz ott álltunk, szédelegtünk a fájdalomtól, kábított a nap ereje és a koporsó látványa. A tény megváltoztathatatlan: Baka István eltávozott közülünk. Erre a nagyon határozott állításra talán azt a naív, gyermeketeg költői kettősséget kell válaszolnunk: a *Halotti Beszéd*től Kosztolányi és Márai *Halotti beszéd*éig a magyar költők mindig együtt éltek át az életet és a halált, Vörösmarty Szózatában a bölcső mellett ott a sír is, Kosztolányi *Életre-halálra* címmel szól versében hozzánk. Az *Életre-halálra* verscím összetett szava egymás mellé szorítja a csaknem kibékíthetetlen ellentétet. S így kezdi a verset: „Mint aki búcsúzik, beszélni / akarok.”

Testamentumot ír gyakran a költő. Közismert Villon örökös halálközelsége, verseinek testamentumokba rendezése. Baka István oroszra fordítva nevét váratlanul összegezni kezd, testamentumot akar írni: Sztjepan Pehotnij testamentuma verskötetének címe. Másfajta Esti Kornélként keresi az élet élményeit, látszólag mindennapi embereit, környezetét. S megborzong Baka is, mint hajdan Kosztolányi: „Jaj, mily sekély a mélység / és mily mély a sekélység / és mily tömör a hígság / és mily komor a vígság.” A felületen szeretne túljutni, a látszat-valóságot megfosztani hamisságától, többet akar tudni, látni, versbe fogni. Baka-Pehotnij egyszerre keresi meg a költői valóság teljesebb változatát, egymás mellé illesztve az orosz és a magyar versréteget, a képzelt orosz eredetit magyarra fordítva. Az életre-halálra szemlélet, a jelen és a múlt egymásba épülése megfigyelhető a Pehotnij-versekben. Szentpéterváron jár, közel van Puskin és Anyegin világa a Néva-parton. Mellette van Dosztojevszkij Raszkolnyikovja is. Közeli a Péter-Pál torony, nincs még messze Iljics szemöldöke. Ebben a különös költői világban minden sötét, reménytelen, pokolbeli árnyakkal teljes. Ez a sötét éjszaka alig oldódik fel néha Baka verseiben, itt még a tenger is idegrohamban örvöng, s félelmes asszociációkat ébreszt a „kény-

szerzubbonny” említésével. Epilepsziás roham, rángógörcs, gyűlölet-hullámok képe jellemzi a kort is: a kongresszusi küldöttek „fröcsögését” idézve.

Brodskij költészete hihetetlenül sokat jelentett Baka Istvánnak. Az 1987-ben Nobel-díjat kapott orosz költő kénytelen-üldözötten otthagya hazáját. Tudja, hogy kegyetlen hazája, a „*Birodalom a hülyék hona*”, „*e szörnyeteg világban / soká ácsoroghatsz nyílt színen*” – írja a *Post aetatem nostram* című versében. Baka e Brodskij-vers fordításához jegyzetet fűzött a görög mitológiát idézve: „a klasszikus kor görögjei istenkáromlásnak tartották az uralkodók képmását az érmeiken”. Ennek időszerűsége nem követel magyarázatot. Máshol Brodskij Odüsszeuszát eleveníti fel, aki Télemakhoszhoz fordul – látszólagos győzelem és a hullahalmok ellentétére figyelmeztetve. Hihetetlen tömörséggel fordítja Brodskij húsz szonettjét, melyet Stuart Máriához írt. („*Az hozta rád a poklok kínjait, / s legvégül bárd alá juttatott, / hogy szép voltál, de csúf volt századod.*”) Sok helyütt állítja ellentétbe a költőt korával, az üldözött Brodskijt közel érezve magához. A November angyalához című Baka verskötetben egymás után feleleveníti a XX. századi tragikus sorsú orosz költőket: az „ellenforradalmárként” kivégzett Gumiljovot, az öngyilkos Jeszenyint, a légerekben szenvedő, öngyilkos Cvetajevát. A gyönyörű verssorok Cvetajeva sorsát így örökítik meg: „*Hurokká megkötöm a horizontot, / S föllendülök tehozzád, Istenem*”. Érdekes részletkérdés az, hogy a költők életét és halálát ábrázolva gyakran jegyzeteket is fűz a versekhez. Pl. Gumiljov kivégzését így magyarázza: „a bolsevik forradalom első költő-áldozata” volt, s ez a kivégzés „az orosz értelmiséggel való leszámolás nyitányát jelentette.”

Thinsz Géza és Baka István – a szerelem költője maradtak. A Stockholmban élt költő „asszonyáldó” verseket írt, a bőrük határán túlról vall. A nőkre rácsodálkozik, szavaik összekulcsolódnak, hempereghetnékje van, a víg érzékiségéről szól, a csípőritmus verstanát figyeli, „ne gonoszkoj velem, mert verssé írlak” – fenyegeti kedvesét. Egyhelyütt megáll, s azt mondja: „*Asszony a legszebb halálnem.*” Baka István is a szerelem költője: Yorick második monológjában vall Opheliáról, áttetsző ruhájáról, hónalj- és ágyékszörzetéről, gyakorta megnyalt ajkairól. A November angyalához című versében a „krizantém-öllel” közelgő angyalhoz szól, a halotti szerelem mécs-szerelmével, halottak napja után. A halál és az élet közelségét érzi, mindegyik felől zárt fal veszi körül. Még reménykedik az öröklétben, a szerelemben, a víg bordalban. És számos versében nyíltan vagy rejtetten a szerelem él: a szeretett zeneköltő Liszt Ferenc is „rózsálló asszonyölként” égő gyertyalángja vagy a „sötétség összezáruló combjai” is éreztetik ezt a szemléletet.

A zene kitörölhetetlen, múlhatatlan élménye a költőnek. Baka István mindennap zenét hallgatott, nagyon szerette versben is megörökíteni őket: írt Lisztról és Chopinről, Rachmaninovról és Saljapinról stb. De a zene őt nem „bódította el”: ellentétekben látta a világot. Oroszhon elúzi magától Rachmaninovot: hiába a tehetség és a hazaszeretet, a más szellemiségű, elmaradott szülőföld nem vesz tudomást róla. A költő sokszor elmélkedik a méltatlan, kulturálatlan világ és a magasabb szellemiség csaknem kibékíthetetlen ellentétén, távolságán. A sötétség, a fagy, a vodka, a száműzetés bénító hatásáról ír. Másutt, a Rachmaninovnak ajánlott *Prelúd* című versében a borzongató hidegben vágányokon álló vonatokkal mutatja be a finom zeneiség és a fagyos, kegyetlen valóság kontrasztját. S egy fantasztikus költői képpel így jellemez: „*S állnak pokolból fölfelé növő / Jégcsapok éjlő obeliszkjeid...*” Egyszer a *Hideg teremben hölgyek és urak* című versében egy hangversenyre „visz” el minket, ahol egybemosódnak a múlt üvöltő matrózai, puskatusai – a finom zongorával, Chopin zenével – felrázva az olvasót, elgondolkodásra serkentve. Milyen kor, társadalom az, amelyik ennyire nem becsüli a művészetet?! S egy félig idetartozó verssorral folytathatnánk, amikor a *Hodaszevics Párizsban* című versében a magányos

költővel együtt így kiált fel: „*Csukd be a század ablakát! Elég volt!*” Baka Istvánnal ellentétben Thinsz Géza életét és költészetét nem fonja át annyira a zeneiség, a zene szeretete. Egyszer a *Triptichon* című versében a zongorahang is a szerelemhez vezet el, a *Mint mesteri zenészek* is egy asszonyról szól, máskor csupán egy hasonlatban ír Bartók hatodik vonósnégyeséről. Bármilyen furcsán hangzik: Thinsz Géza Vonósnégyese – szerelmes vers.

A költői álarcok keresése, felhasználása – Baka István költői egyéniségének is jellegzetes sajátossága. A saját nevének oroszra fordítása – Sztjepan Pehotnij mellett feltűnnek Yorick és Hány János versei. Shakespeare *Hamletjének* Yorickja Kormos István kedvelt alakváltozata is volt, szegény Yorickként emlegette önmagát. Baka István Yorickként szólal meg Hamlet koponyája felett, s gúnyosan szól a dán királyfi kövérségéről, kiröhögi, a „felvett szereptől” viszolyog. Yorick második monológjában Opheliát idézi, Hamletet fatökűnek nevezi, sajnálja Ophelia „szócsó”-intrikáját. Baka ezekben a maga képére formált, groteszk hangulatú Yorick-versekben – a király „félseggel” ül, svéd „bugrisokról” és „seggyalóikról” ír, „*s hogy tartja azt a jogart Hamlet még a farkát / is előkelőbben fogta a piszoárban...*” Világossá válhat, hogy a „klasszikus” témát erősen megkérdőjelezi az utókor költője, Baka, és a nézőpont-váltással, ironikus stílussal mindent másképp lát. Guildenkrantz lett Guildensternből e versben, aki jó, hű, svéd udvaronc. S még később, tíz év múlva már másképp lát mindent Yorick: Horatio a wittenbergiek beépített embere volt. S végül Yorick alkonyát is megérjük – Fortinbras halálával, az új francia módival, „*s régen nem emlékeznek Hamletre s Ophéliára...*” Baka Istvánnal ellentétben Thinsz Géza nagyon ritkán tartott maszkot arca elé: legtöbbször közvetlenül, első személyben, semmit nem leplezve szólalt meg. Olykor Omár Khájjámnak és Szabó Lőrincnek ajánlva versét „*Al-rubáijátságokat*” ír: „*Szerelemben mulatós a kedvem! / Szép lány mellett nem kell szomorkodni!*” Máskor Belzebub alakjába bújva ad tanácsokat Gézának, a költőnek, később pedig Apokrif-Poloniusként szólal meg. Csaknem teljesen közvetlenül, költői álarc nélkül szól hozzánk a Mikoron csuklott egyet az elkényeztetett látogató című versében, amikor a hivatalos igazolás után a „hazalátogató” szerepét vállalja.

Határ Győző 1990-ben búcsúzott szomorú szívvel Thinsz Gézától, a kétlaki, északi szófuarostól, az „elidegenedett idegenként” hazádnak rendületlenül-t mondó, magyarul-svédül, kakofónul valló, Stockholmban élő költőtől. Költő-zsonglőr volt, két nyelvvvel labdázott naponta, neki a körtéri Szent Imre-szobor mellett mindig megjelent az uppsalai Dóm, és a hazai harmadrangú népbüfében tökfőzeléket eszik „Nobel-föltéttel”. Ezzel a bravúros könnyedséggel, iróniával kevert nosztalgiával lopta be magát a szívünkbe. Határ Győző a rövid pályakép, költői portré után fájdalomosan vesz búcsút a borzasztó betegségekben, tüdőrákban és agydaganatban szenvedő költőtől: „*Tiszán innen, Temzén túl, nekünk, magyaroknak Thinsz Géza az marad, ami volt: akarva-akaratlan, váltig a messze hagyott Haza portréját festette, a megszólalásig hű kétnyelvűen, s tehette, volt hozzá hátralépése; de palettájába, ecsetjébe mintha olykor a torzkép nagy francia mestere – Daumier szelleme is belebújt volna*”. Baka István is éveken át küszködött végzetes, gyógyíthatatlanul pusztító betegségével. A halk költő mintha rákényszerítette volna önmagát a halál közelségét sejtve a gyakoribb megjelenésre, újabb és újabb versírásra. Fogadott fivérként Yorick és Pehotnij alakjaiba bújt, megsokszorozta önmagát, aztán Hányként prüsszentett. Mind érzékenyebben érezte a külvilág súlyát, s mind határozottabban vette észre a rettenetes kór jeleit. „Világcellában” élünk, „szellentésnyi” az egész élet, „megvallattak, hogy vérzett már a seggem”, írta. Mint József Attila *Lebukottjában* érezte ő is a „küblit”, mellyel együtt „búzlött”. S ő, aki korábban még – mint Hány – császárokkal parolázott, „megszólal most is fejjel lefelé / A Nixbe ejtett le prüsszentő

halálom”. Baka István fájdalmas testamentuma újabb és újabb versekkel, kórtünetekhez hasonló pontos adatokkal, szívszorító búcsúzásokkal lesz teljesebb. *Búcsú barátaitól* című versében írja: „Jó volt-e élni mondd Yorick s Sztyeapan te / Vagy legalábbis elviselhető / Vigasztaljon ha nem fogad be Panthe- / On titeket befogadott a Nő...” S a Sztyeapan Pehotnij-versekben a moszkvai metró a Hádészre, az alvilágra emlékezteti. Kháron ott van a trolibuszaival, a mozgólépcső Kharübdisz-nyelvével, Oroszhon mellkasa „hullafoltos”. A pétervári hidegség elől délebbre szeretne menekülni. S mindig a halál, mindig a halottak: a pétervári temetőben, a blokárd áldozatai, a szibériai légerekben elpusztított ártatlanok. S a költők: Gumiljov, Jeszenyin, Ahmatova, Cvetajeva... Testamentumot ír, leltárt készít, feltárja magát, barátaihoz fordul, a szerelemben menekül, perlekedik Istennel. „Fény-infúzióba” van kötve, „infúzió csöpög belé”. A Sion-hegy alatt jár, egy kevésnyi jószágot kér Istentől, s mint Ady hisz hitetlenül Istenben. Belenyugodni nem tud, tiltakozik, kiált: „hát nem hát nem hát nem”... (Gecsemáné)

Folyóiratunk munkatársai, szerzői között 1994 márciusában, a lap jubileumán